

PROGRAMA ANALITICĂ

AN DE STUDIU: AL III-LEA, ID, semestrul II
SPECIALIZAREA: ROMÂNĂ – O LIMBĂ STRĂINĂ
DISCIPLINA: **DIALECTOLOGIE**

I. OBIECTIVELE DISCIPLINEI

Dobândirea unor cunoștințe generale de dialectologie.
Însușirea terminologiei de specialitate.
Cunoașterea structurii dialectale a dacoromânei.
Cunoașterea trăsăturilor fonetice, morfosintactice și lexicale ale subdialectelor dacoromânei.

II. TEMATICĂ

1. Obiectul dialectologiei. Legătura dialectologiei cu alte discipline lingvistice și alte științe. Varietățile teritoriale ale limbii (dialect, subdialect, grai, subgrai); graiuri de tranziție și graiuri mixte. Interdialectul, idiolectul.
2. Dacoromâna. Structura dialectală. Descrierea varietăților dialectale. Subdialectul *bănățean*: arie, principalele trăsături tipologice fonetice, morfosintactice și lexicale.
3. Subdialectul *moldovenesc*: arie, principalele trăsături tipologice fonetice, morfosintactice și lexicale.
4. Subdialectul *crișean*: arie, principalele trăsături tipologice fonetice, morfosintactice și lexicale.
5. Subdialectul *maramureșean*: arie, principalele trăsături tipologice fonetice, morfosintactice și lexicale.

III. BIBLIOGRAFIE

- Brâncuși, Gr., *Graiul din Oltenia*, în LR, 3, 1962, pp. 248-260.
Caragiu-Marioțeanu, M., *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.
Caragiu-Marioțeanu, M., Giosu, Șt., Ruxăndoiu, L., Todoran, R., *Dialectologie română*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.
Caragiu-Marioțeanu, M., *Les aires linguistiques. I. Dacoroumain*, în *Lexicon der Romainistischen Linguistik* (LRL), III, Max Niemayer Verlag, Tübingen, 1989, pp. 403-423.
Coteanu, I., *Elemente de dialectologie a limbii române*, Editura Științifică, București, 1961.
Dahmen, Wolfgang, *Istrorumänisch*, în *Lexicon der Romainistischen Linguistik* III, Max Niemayer Verlag, Tübingen, 1989, pp. 448-460.

- Dahmen, Wolfgang, *Meglenorumänisch*, în *Lexicon der Romainistischen Linguistik III*, Max Niemayer Verlag, Tübingen, 1989, pp.436-445.
- Densusianu, O., *Istoria limbii române*, I, II, Editura științifică, București, 1961.
- Gheție, I., *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975.
- Ivănescu, Gh., *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980.
- Kovačec, August, *Descrierea istroromânei actuale*, Editura Academiei Române, București, 1971.
- Kramer, Johannes, Aromunisch, în *Lexicon der Romainistischen Linguistik III*, Max Niemayer Verlag, Tübingen, 1989, pp. 423-435.
- Livescu, M., *Varietățile diatopice ale limbii române*, Editura Universitaria, Craiova, 2004.
- Marin, M., Mărgărit, I., Neagoe, V., Pavel, V., *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, 2000.
- Marin, M., Mărgărit, I., Neagoe, V., Pavel, V., *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului, Texte dialectale și glosar*, București, 2000.
- Pușcariu, S., *Limba română. I. Privire generală*, Editura Minerva, București, 1976.
- Rusu, V. (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1984.
- Sârbu, R., Frățilă, V., *Dialectul istroromân*, Editura Amacord, Timișoara, 1998.
- Todoran, R., *Cu privire la repartiția graiurilor daco-române*, în LR, V, nr. 2, 1956, pp. 38-50.
- Vasiliu, E., *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968.
- *** *Atlasul lingvistic român, II Texte*, Sibiu, 1943.

SUBDIALECTUL BĂNĂȚEAN

Se vorbește în sud-vestul teritoriului dacoromân, în județele: Timiș, Caraș-Severin, în sudul județului Hunedoara, în sudul județului Arad, până la Mureș și în provincia autonomă Voivodina (Banatul sârbesc).

Anumite trăsături bănățene se resimt în graiurile din nord-vestul Olteniei (vestul județelor Mehedinți și Gorj),

Trăsături tipologice

Fonetica

Vocalismul

- Tendința de închidere a vocalelor neaccentuate:

a > ă *papuc* > *păpuc*

e > i *plecat* > *plicat*

o > u *îngropat* > *îngrupat*

- *E* accentuat urmat în silaba următoare de un alt *e* se deschide și se diftonghează (*é ... e* > *e/ie ...e*):

verde > *vîerde*, *pește* > *pișće*

- Diftongul *oa* se monoftonghează la *o*:

coajă > *co Ță*, *oală* > *o Ță*

- După consoanele *s*, *z*, *ș*, *j*, *ț*, *df*, care au caracter dur, vocalele anterioare trec în seria centrală, iar diftongul *ea* se monoftonghează la *a*:

săc, *săcure*, *sară*; *dfic*, *dfi*; *țavă*, *cuțit*; *șî*, *prăjină*.

- După labiale, vocala *e* devine *ă*, iar diftongul *ea* se monoftonghează la *a*:

lovesc > *lovăsc*, *să lovească* > *să lovască*

- Absența diftongului *âi* în cuvintele *câine*, *pâine*, *mâine*, *mâini*: *câne*, *pâne*, *mâne*, *mâni*.

- Conservarea fonetismelor arhaice: *îmbliu, împlu, întru, înflu*.

Consonantismul

- Conservarea fonetismelor arhaice n' (< N + E, I, I) și df' (< D + E, I, I):

CUNEU > cun', CALCANEU > călcîn', DICO > d'fic.

N' apare și în sufixele $-on'$ (< ONEUS), $-oan'e$ (< ONEA): *vînătuo 7n'e* „vineție”

- Palatalizarea dentalelor t și d urmate de e, i, j :

$t + e, i, j > ć$: *bate > baće, frunte > frunće*

$d + e, i, j > đ$: *bade > bađe, de > đe*

- Africatele prepalatale devin fricative muiate:

$ć > ś$: *cine > śine, cinci > śinśi*

$ĝ > ź$: *sânge > sînźe, sparge > sparźe*.

- Absența palatalizării labialelor.

- Muierea sonantelor l, n, r urmate de e sau i :

lemne > l'emn'e, vine > vin'e, mare > mar'e.

Morfosintaxa

- Substantivele feminine terminate în $-ă$ tind să-și formeze un plural în $-i$ pentru a evita omonimia morfologică determinată de caracterul dur al consoanelor $s, z, ș, j, ț, df$:

casă – case > casă – casă > casă – căși

- Articolul posesiv este invariabil a : *a meu, a mele, a mei*.

- Articolul demonstrative are formele *ăl, a, ăi, al'e*.

- Existența unor pronume și adjective nehotărâte specifice: *altăše* „ceva”, *măcar śini* „oricine”, *măcar śe* „orice”, *tot natul* „fiecare”.

- Imperfectul are marca $-u$ la persoana a 6-a.

- Perfectul simplu este viu la toate persoanele și are și unele forme sigmatice: *io fusai / usăi*, *spușăi*.

- Auxiliarul perfectului compus are formele: *o* la persoana a 3-a și *or* la persoana a 6-a:

el o d $\bar{f}$ is - ei or d $\bar{f}$ is; el o m $\bar{a}$ rs – ei or m $\bar{a}$ rs.

- Verbele de conjugările I și a IV-a care se conjugă la indicativ prezent și conjunctiv prezent cu sufixele *-ez*, respectiv *-esc*, apar fără aceste sufixe:

lucru, lucră..., (floarea) *înfloare*.

- Identitatea între persoanele 1 și a 6-a la indicativ prezent la verbele de conjugarea a IV-a:

eu cobor – ei cobor

- Existența formelor perifrastice de mai mult ca perfect formate cu auxiliarul *a fi*:

am fost avut, m-am fost dus, o fost mâncat.

- La persoana a 5-a, imperativul negativ se formează cu infinitivul lung:

nu fugireț(i)!, nu mâncareț(i)!

- La conjunctiv perfect, auxiliarul are forme variabile:

eu să fiu mâncat „eu să fi mâncat”

tu să fii mâncat „tu să fi mâncat”

el să fie mâncat „el să fi mâncat”.

- În unele arii apar forme de condițional prezent cu auxiliarul *a vrea*:

eu (v) $\bar{r}$ eaș fașe

tu (v) $\bar{r}$ eai fașe

el (v) $\bar{r}$ e 7 fașe.

- Existența aspectului verbal (pe valea Almăjului), realizat cu ajutorul prefixelor:

do-: *a dogăta* „a termina de tot”;

ză-: *a zăuita* „a uita de tot”;

pro-: *a se proînsura* „a se însura a doua oară”.

● Preferința, în cadrul flexiunii nominale, pentru construcții analitice, în detrimentul celor sintetice:

piciorul de la scaun „piciorul scaunului”

dau apă la cal „dau apă calului”.

Lexic

iorgan „plapumă”, *iorgovan* „floare de liliac”, *răipleț* „chibrituri”, *șcățulă* „cutie”, *tișlăr* „tâmplar”, *șnaidăr* „croitor”, *piparcă* „ardei iute”, *imală* „noroi”, *paor* „țăran”, *naică* „dadă”, *cotoroage* „piftii”, *goșt* „musafir”, *nămaie* „animal mic”, *ai* „usturoi”, *beteag* „bolnav”, *morminți* „cimitir”, *farbă* „vopsea”, *foale* „burtă”, *golumb* „porumbel”, *cozeci* „pojar”, *mereu mereuaș* „lent, încet”, *a pișcura* „a ciupi” etc.

Temă

Identificați particularitățile bănățene din textele date:

● Noi stăm cu turta *î* spinarea vași s-o frînzim turta. Șî mulzê lapcî și punim lapcî pră vacă. Alalalt lapcî dă la fată și la copil să mănîși.

● Întîmplarea o fost așa: L-ă luvat dē lanț. I-ēl m-o pus capū-spinare ș-o plecat cu min'e dîm părięcē- m părięcē. I-am pus mîna-ntr-u c^horn ș-aĭlaltă-ntr-alt c^horn și m-o trîncit jos.

● Gazda fași u m prîndf pintru nașu și pintru muo7șa. Șî mai vin'î și cîc-un n'am.

[Când se întorc de la botez zic]:

-Să trăiască și s-o boćidfat!

● Să duc fięcil'i unđ-o cosît [flăcăii] măi năjincî, p-a luvat cîta fîn, p-a făcut foc la sîdfîtuare să l'i vină zun'i, să l'i vojasacă.

● Atūsa la șasa săptămîn'să dușe o muĭere și slobuo7dē apa: fașe o lumină dē șară crușe și o aprindē la tuo7ce patru căpătîn'il'i ș-o pun'ē pi-o ĩașk'ijē đî l'ēmn și-i dă drumu pi apă.

- I-a luvat lapčil'i frământătu*rea. Cătăm un copil ș-o fată. Fata ș'ădi la dirjapta, copilu la stînga, vaca-ntră iei.
- Cî să-mpre^{nă} șasă săptămîn', sparzē uo7la la crușa lui și o fată trază patrudfăș dē viēdre dē apă sau sindfăș, după cum îi uomu di bătrîn.
- Adușē, în do7uă vasă din casa stăpînului, apă dila izvor. Pun'e o pietrișică mică ș-ū fir di iarbă în apă.
- Aia pl'acă pi apă și omuo7ră tot pișcil'i. Orbieșci di uok'ⁱ; iasă sîngur afară la sac.
- Cînd îi suo7r'e cald, cē duș lîngă apă, o udf pi ia-n apă și dai cu ia di pⁱetri pană cînd iasă spumă.
- O cul'e zîm pădure; are fluo7re galbină. Atūsa o faș pāk'ⁱet, cît puo7cē omu luva-n mînă.
- Încălzîm apă ș-o fașemj ferbinčē și turnăm pi ia. [Lâna stă în apă] vo do7uă șasurⁱ. Ș-o bacēm cu maju ș-o spālⁱăm.
- Atūsa iēl o pl'icat und-o audfît glasu. Vădfînd șărpil'i că vre să mîșē pi sora lui, iēl s-o pl'icat cu sabia lui și i-o tăiat cîc-uŋ-cap, cîc-uŋ-cap.
- Atūs îi dă fiēcî o cărpă și-i plăceșcē un pol sau doi ș-uŋ colac, uo7uă sau brîndfă, orⁱ pișcē, dacă-i dē post. Și care-o tāmîn'at, îi dă o sută dē l'eî. Ș-atūs l'i pofceșcē la pomană la șasă săptămîn'.

Subdialectul crișean se vorbește în vestul Transilvaniei în județele Bihor, Sălaj, Satu-Mare, în nord-vestul județului Alba, în jumătatea de vest a județului Cluj, în jumătatea de nord a județului Arad (până la Mureș), în nordul județului Hunedoara, în sud-vestul județului Maramureș.

În cadrul subdialectului crișean se disting: graiul bihorenilor, graiul moșilor, graiul someșenilor și graiul oșenilor.

Trăsături tipologice

Fonetica

Vocalismul

- Închiderea vocalelor neaccentuate *a*, *e*, *o*:

pahar > *păhar*

pune > *puni*

acoperit > *acuperit*

- Deschiderea lui *ă* la *a*:

pădure > *paduri*

căpătat > *capatat*

- Diftongul *ɔa* > *oʔ*:

poate > *po ʔe*

coajă > *co ʔă*

- După labiale, vocala *e* devine *ă*, iar diftongul *ɛa* se monoftonghează la *a*:

merg > *mărg*, *să meargă* > *să margă*

● Consoanele *s*, *z*, *ț*, (*df*) au un caracter dur, ceea ce face ca vocalele anterioare să devină centrale, iar diftongul *ɛa* să se monoftongheze la *a*:

singur > *sîngur*

seară > *sară*

țin > *țîn*

zeamă > *zamă*

- Specifică acestui subdialect este diftongarea lui *o* inițial la *uă*:

oi > *uăi*

orb > *uărb*

- Existența vocalelor finale asilabice *i* și *u*:

a spus^u

- Diftongul *ia* > *ie*:

băiat > *băiet*

tămâiat > *tămîiet*

- Absența diftongului *ii* în cuvintele: *câine*, *pâine*, *mâine*, *mâini* > *cîne*, *pîne*, *mîne*, *mîni*.

Consonantismul

- Fonetismul arhaic *df* devine *z* în cea mai mare parte a teritoriului crișean, în vreme ce *g* se păstrează, dar în variație liberă cu *j*.

- Palatalizarea labialelor nu este generală și are caracter fluctuant:

p + e, i, i > *pt'*   *piele* > *pt'ele*

b + e, i, i > *bd'*   *bine* > *bd'in'e*

f + e, i, i > *h'* sau *ș*   *să fie* > *să h'ie* sau *să șie*

v + e, i, i > *y'* sau *d'*   *vișel* > *y'șal* sau *d'șal*

m + e, i, i > *mn'*   *mic* > *mn'ic*

- Dentalele *t* și *d* urmate de *e* sau *i* se palatalizează la *t'*, respectiv *d'*:

frate > *frat'e*

bade > *bad'e*

- Consoanele *s*, *z*, *ț*, (*df*), în unele arii și *ș* și *j* au un caracter dur. În alte arii însă, *ș* și *j* sunt palatalizate:

coață > *cuo ʃje*

ușă > *uș'e*.

- Africata *č* rămâne ca în graiurile muntenești (și în limba literară), iar *g* devine *j*:

sânge > sînje

fuge > fuje

- Specifică subdialectului crișean este epenteza lui *c* în grupul *sl*:

slab > sclab

slănină > sclănină

- Specific pentru Țara Moșilor este rotacismul (trecerea lui *n* intervocalic la *r*, în cuvintele de origine latină sau din fondul străvechi): *ȳamirⁱ*, *lumn ȳră*.

- În Țara Oașului, *l* urmat de consoană se velarizează și chiar se vocalizează: *alb > alʃb* sau *aʃb*, iar *r* este dur, cu multe vibrații: *car*↔.

Morfosintaxa

- Articolul posesiv este invariabil *a*: *a meu*, *a mele*.

- Existența unor pronume și adjective pronominale nehotărâte formate cu particula *oare*:- *oarecine* „cineva”, *oarece* „ceva, vreo”.

- Verbele de conjugările I și a IV-a, care în limba literară se conjugă cu sufixele *-ez*, respectiv *-esc* la indicativ prezent și conjunctiv prezent, apar fără aceste sufixe: *el lucră*, *străluce*. În schimb, sufixul *-esc* apare la verbe care de regulă nu-l cunosc: *împărțăsc*, *înghițăsc*, *simțăsc*.

- În partea nordică și centrală a Crișanei, la indicativ prezent, conjunctiv prezent și la gerunziu, apar forme iotacizate:

(eu) spui, *să spui*, *viu*, *să viu*, *viind*.

- Auxiliarul perfectului compus are formele: *o* la pers. a 3-a și *or* sau *o* la pers. a 6-a.

- O trăsătură specifică este formarea conjunctivului cu ajutorul conjuncției *și* :

și facă „să facă”.

- La persoanele a 3-a și a 6-a, conjunctivul verbelor *a da*, *a sta*, *a bea*, *a lua*, *a vrea* este *să deie*, *să steie*, *să beie*, *să ieie*, *să vrie*.

- Condițional-optativul perfect se formează cu auxiliarul *a vrea* + *infinitivul* formei verbale:
o vu cînta „ar fi cântat”
- În succesiunea a două verbe, al doilea este la infinitiv.
- În unele arii crișene, imperativul negativ se formează cu infinitivul lung:
nu vă lăudareți!, nu plecareți!
- Folosirea frecventă a prepoziției *cătă* „cătref”:
o zîs cătă min ’e
- Preferința pentru construcții analitice în detrimentul celor sintetice.

Lexicul

arină „nisip”, *narⁱ* „nas”, *prunc* „copil”, *a pițiga* „a ciupi”, *brîncă* „mână”, *a hori* „a cânta”, *cotătoare* „oglinză”, *a se cota* „a se uita în oglindă”, *temeteu* „cimitir”, *copârșău* „sicriu”, *șogor* „cumnat”, *bolând* „nebun”, *a custa* „a trăi”, *ștergură* „prosop”, *lepedeu* „cearșaf”, *barșon* „catifea”, *pedestru* „olog, neputincios”, *măritu* „bărbat”, *pasă!* „treci!”, *vă!* „du-te!”, *june* „tânăr”, *zotecuste* „Dumnezeu să te țină”, *tulai!* „vai!” etc.

Temă

Identificați particularitățile crișene din textele date:

- S-o dus doĵ feĉori ŝi sĭ baje scluji; s-o ntĭln’it, s-o dus la o doamnă.
- I-aprind’em o lumn’iră d’ĭ ĉară. Īl spălăm, lom haĭn’i curat’i piĵel.
- Am ĵeșĭt cu ũăile afară dĭ sat ș-am ajĭs la rampă. Șĭ ĵacă domnu vin’e cătă min’e ĵco7ĉ șĭ zĭĉe:
- Stăĭ, moșul’e!
- Cĭt^k’i lacrămn’i o vărsat^u,

S-o făcu fîntîră-sat^u,
Fîntîră cu trii izvo7ră,
Ciri-a bea d'g'î ia să mo7ră.

• Nu-î bire să lucrî-sărbător^f, că păt'^k in'ęst'^k i. O lucrat cutari uom în cutari sărbăto7ri și-l dor brîncil'e.

• Atunc jar o jęșît și s-o uitat. Am răd'^g icat brîncă. Și domnu o zîs:

-Înc așa n-ă yăzut cîn'ě.

Ș-atunc cîn'ile o vint cu uăile și s-o uitat la min'ě ce-î mai spun. Că jěl o st'^k iut că-î mai spun cěva.

• Cînd mărg d'g'ě samănă, leagă cît'^k -un taler d'g'ě arjint. O zîs că și h'ie ca și arjintu.

• Façi colaç d'g'grău și dă la uomirⁱ, cari d'ir acolo. Cîcă-î pomană. Dă colaç d'g'i pomană.

• Ă șazut cu tata la uăi. Dacă s-or dus uăile p-aiçi-ncolo, li-am dat înapoi. Grijim d'g'ě jěl'jě să nu să-mpⁱartă, să nu să ducă-hold'e, să nu mîargă-m pădurjě.

• Dacă vin'ě Zu^ua Cruçi, nu-î soră zu^ua d'g'ě az cu a d'g'ě mîn'ě. D'^G-aja zîca bătrîn'i așa, ca să să po7rt'^kě cu lucru.

• I-aprind'^gem o lumn'iră d'g'i7 cară. Îl spalăm fromos^u. Lom hajn'i curat'^ki pi7 jel. Îl punim acolo-î copîrșău.

SUBDIALECTUL MARAMUREȘEAN

Subdialectul maramureșean se vorbește în partea de nord a României, pe văile râurilor Tisa, Mara, Vișeu, Cosău; centre mai importante fiind Sighetul Marmăției, Vișeu și Borșa. În afara granițelor se vorbește la nord de Tisa în Ucraina subcarpatică (arie care s-a restrâns).

Trăsături tipologice

Fonetica

Vocalismul

- Închiderea vocalelor neaccentuate *e* (mai frecvent), *ă*, *o*: *de* > *diʔ*, *de la* > *diʔla*.
- Dacă într-un cuvânt există doi *e*, primul se deschide: *fete* > *feʔe*.
- Diftongul *oa* > *oʔ*: *ușo ʔră*, *no ʔpt ʔe*.
- Consoanele *s*, *z*, *ș*, *j*, *ț*, *df*, *r* au un caracter dur, ceea ce face ca vocalele anterioare să devină centrale, iar diftongul *ea* să se monoftongheze la *a*:

singur > *sîngur*

seară > *sară*

țin > *țîn*

zi > *dʔi*

zeamă > *zeamă*

jir > *jîr*

- Africatele *ç* și *ğ* au caracter dur și devin *č* și *ğ*: *çer* > *čăr*, *ğer* > *ğăr*.
- După labiale, vocala *e* devine *ă*, iar diftongul *ea* se monoftonghează la *a*:

merg > *mărg*, *să meargă* > *să margă*

E > *ă* și în prepoziția *pe* > *pă*.

- Diftongul *ea* final se monoftonghează la *éʔ*:

avea > *avéʔ*, *vrea* > *vréʔ*.

- Diftongul *ia* > *je*: *muiat* > *muiet*, *băiat* > *băiet*.
- Existența vocalelor finale asilabice ⁱ și ^{iu}: *păcurarⁱ*, *čăr^{iu}*.
- Absența diftongului *îi* în cuvintele: *câine*, *pâine*, *mâine*, *mâini* > *cîne*, *pîne*, *mîne*, *mîni*.
- Păstrarea lui *î* etimologic în *îmblu*, *înflu*, *întru*.

Consonantismul

- Existența fonetismelor arhaice *df* și *ğ*: *dʔic*, *ğos*, *ğoc*.
- Muierea sonantelor *l*, *n* urmate de *e* sau *i*: *lemn* > *lʔemn ʔe*, *vine* > *vin ʔe*.

- Palatalizarea labialelor se află într-un stadiu avansat și are forme specifice:

$p + e, i, i > (p)t'$	$piele > pt'ele$
$b + e, i, i > (b)d'$	$bine > bd'in'e$
$f + e, i, i > s$	$să fie > să sie$
$v + e, i, i > z$	$vierme > zierme$
$m + e, i, i > mn'$	$mic > mn'ic$

- Tendința generală de scurtare a cuvintelor: o fo „a fost”, o *dfis* „a zis”, Gheo „Gheorghe”.

Morfosintaxa

- Articolul posesiv este invariabil *a*: *a meu, a mele*.
- Pronumele demonstrativ de apropiere continuă formele latine simple, iar pentru depărtare pe cele formate cu ECCE: *aista, aiasta* etc.; *ačala* etc.

- Verbele de conjugările I și a IV-a, care în limba literară se conjugă cu sufixele *-ez*, respectiv *-esc* la indicativ prezent și conjunctiv prezent, apar fără aceste sufixe: *el lucră, mă rușin, străluce*. În schimb, sufixul *-esc* apare la verbe care de regulă nu-l cunosc: *împărțesc, omorăsc, simțesc*.

- La indicativ prezent, conjunctiv prezent și la gerunziu, există forme iotacizate:

(eu) spui, să spui, viu, să viu, viind.

- Auxiliarul perfectului compus are formele: *o* la pers. a 3-a și *or* sau *o* la pers. a 6-a.

- La persoanele a 3-a și a 6-a, conjunctivul verbelor *a da, a sta, a bea, a lua, a vrea* este *să deie, să steie, să beie, să ieie, să vrie*.

- Mai mult ca perfectul are și forme perifrastice: *m-am fost dus* „mă dusesem”, *am fost venit* „venisem” etc.

- Imperativul verbelor *a aduce* și *a veni* este *adă!* și *vină!*

Lexic

a juca „a bate”, *a cușăi* „a gusta”, *clei* „creier”, *cocon* „copil”, *cățilin cătilinaș* „încet”, *pup* „boboc de floare”, *doroare* „durere”, *vite mărhai* „vite de vânzare”, *cruč* „spate”, *potică* „farmacie”,

zierme „șarpe”.

Temă

Identificați particularitățile maramureșene din textele date:

- Față colač și șierbe și dă la sărač. Îi puhe [mortului] căt^{'k'} e un fⁱeu orⁱ doⁱ și cruča d^{'g'} ă čară în mînă.

- Să r^o7gă lu Dumn'edfău, îș față cručă și dfîčă:

-D^o7mn'e, ađută-m!

Și femeia i^e ũ uou și-l sparğă d^{'g'} e car, ca să-ⁱ sije ușo7ră arătura, ca și uouu.

- La Blagovješt^{'k'} en'ii și la Pašt^{'k'}i femeil'ă aprind pajie și surčăl^{'i}ě, fără d^{'g'} ă pară, numa să sie fum înainte^{'k'} a căși, pintru zjern'i, că nu s-apropt'ie d^{'g'} ă casă dacă i-o afumat așa.

- Când zin d^{'g'} ila săčăre, fac cunună d^{'g'} e grîu f^eet^{'k'} ăi^e și-o pun pă cap și o duc la bes^eerică.

Zin horind. O pun la ico7n'e.

- După că o fost mai mare i^el, i-o zin'it în mint^{'k'} e c-o mai avut doⁱ fraț. Și mă-sa n-o vrut a-i spun'ă că s-o t^{'k'} emut că s-a dučă și i^el și nu l-a mai vid^{'g'} ă7.

SUBDIALECTUL MOLDOVENESC

Se vorbește în România și în afara granițelor.

În România se vorbește în județele Suceava, Botoșani, Neamț, Iași, Bacău, Vaslui, Vrancea, Galați. Unele isoglose mai cuprind părți variabile din jumătatea de nord-est a Transilvaniei (părți din județele Bistrița-Năsăud, Harghita, Covasna, jumătatea estică a județului Cluj, jumătatea de

nord a județului Mureș), părți variabile din jumătatea de nord a Munteniei (nordul județelor Brăila, Buzău, Tulcea).

În afara granițelor actuale ale României se vorbește compact în Republica Moldova și Transnistria, în Bucovina de Nord și Ținutul Herței (ultimele două aparținând Ucrainei), în cele trei foste județe românești de la Gurile Dunării – Cahul, Cetatea Albă, Ismail (care aparțin Ucrainei).

Insular se vorbește în diferite regiuni din fosta URSS.

Trăsături tipologice

Fonetica

Vocalismul

- Tendința de închidere a vocalelor neaccentuate:

ă > â casă > casâ

e > i punem > puni 7m

o > u acoperit > acuperit

- Tendința de deschidere a lui *ă > a* (în partea de nord):

bataii, barbat, paduri.

- După consoanele *s, z, ș, j, ț, df*, care au caracter dur, vocalele anterioare trec în seria centrală, iar diftongul *ea* se monoftonghează la *a*:

săc, săcuria, sară, găsit, buză, zîc, zamă, cuțit, și, rășină, șădê7, cojîță, jăg, jîlavâ

- După labiale, vocala *e* devine *ă*, iar diftongul *ea* se monoftonghează la *a*:

lovesc > lovăsc, să lovească > să lovască

- Diftongul *ea* final se monoftonghează la *e* deschis (*-ea > -é7*):

avea > avé7, punea > puné7

- Diftongul *ia > ie*:

băiet, tămâiet, mujet.

- Absența diftongului *âi* în cuvintele *câine, pâine, mâine, mâini*: *câne, pâne, mâne, mâni.*

- Conservarea fonetismelor arhaice: *îmblu, împlu, întru, înflu, nour, drept.*

- Existența vocalelor finale asilabice ⁱ și ^{iu}:
pădurarⁱ, cojocar^{iu}.

Consonantismul

- Existența fonetismelor arhaice *df* și *g̃* :

df (< D + E, I, J): *dfic* (< DICO)

g̃ (< D + E, I + O, U) (aflat în variație liberă cu *j*): *g̃os / jos* (< DEORSUM)

g̃ (< J + O, U): *g̃oc / joc* (< JOCU).

- Palatalizarea labialelor este în fază avansată:

p + e, i, j > pk' > k'   *copil > copk'il > cok'il*

b + e, i, j > bg' > g'   *bine > bg'ini > g'ini*

f + e, i, j > h' sau ș   *fierbe > h'erbi, șerbi*

v + e, i, j > g', z' sau y'   *vițel > g'ițal, z'ițal, y'ițal*

m + e, i, j > mn' > n'   *miel > mn'el > n'el*

- Africatele prepalatale devin fricative mai puțin muiate ca în Banat:

ĉ > ș: *cine > șini, cer > șer*

g̃ > z': *sânge > sînz'i*

- Consoanele *s, z, ș, j, ț, df* și *r* au caracter dur.

- *V + o, u > h* (în partea de nord):

volbură > holbură

vulpe > hulpe

vultan > hultan

Morfosintaxa

- Substantivele feminine (comune și proprii) terminate în *-ca, -ga* fac genitivul și dativul în *-căi, -găi*: *Olgăi, puicăi, maicăi*.

- Caracterul dur al consoanelor *s, z, ș, j, ț, df* face ca la substantivele feminine și la forma feminină a adjectivelor cu radicalul terminat în aceste consoane să se neutralizeze opoziția de număr: sg. și pl. *casă, rață; grasă, frumoasă*.

- Substantivul *tată* are forma articulată *tatul*.
- Articolul posesiv este invariabil *a*: *a meu, a mele*.
- Pentru persoana a 3-a sg. și pl. a pronumelui personal se folosesc frecvent formele *dânsul, dânsa, dânșii, dânsele*, atât pentru animate, cât și pentru inanimate.
- Pronumele demonstrativ de apropiere are forme de tipul *aista, aiasta* etc., iar pentru depărtare *așala, așeja* etc.
- Imperfectul are la persoana a 6-a desinența -*u*: *erau, făceau*.
- Perfectul simplu nu se folosește deloc sau se folosește foarte rar, numai la persoana a 3-a, cu valoarea unui timp trecut.
- Auxiliarul perfectului simplu este *o*, atât pentru persoana a 3-a, cât și pentru persoana a 6-a: *el o fost – ei o fost, el o făcut – ei o făcut*.
- Mai mult ca perfectul are și forme perifrastice în partea de nord a Moldovei: *m-am fost dus* „mă dusesem”, *am fost venit* „venisem” etc.
- Viitorul are forme asemănătoare cu infinitivul la persoana a 3-a: *(v)a veni, (v)a spune*.
- Conjunctivul verbelor *a da, a sta, a bea, a lua, a vrea* este *să deie, să steie, să beie, să ieie, să vreie*.
- Imperativul verbelor *a aduce* și *a veni* este *adă! și vină!*
- În succesiunea a două verbe, al doilea se folosește la infinitiv: *prindi 7 a șerbi* „începe să fiarbă”, *începe a cânta*.
- Preferința pentru formele analitice de genitiv-dativ: *Dă mâncare la pisică*.

Lexicul

omăt, cori „pojar”, hulub „porumbel”, vădană „văduvă”, moș „bătrân” și „unchi”, prisacă „stupină”, coromâslă „pâlnie”, agud „dud”, povidlă „magiun”, ciubotă „cizmă”, gheb „cocoasă”, poame „struguri”, harbuz „pepene verde”, zămos „pepene galben”, gavanos „borcan de lut”, perjă „prună”, marole „salată verde”, zarzăr „cais”, barabule „cartofi”, uncrop „apă fiartă”, cnedle „găluști cu prune”, zarnacadea „narcisă”, cacadâr „măceș”, casâncă „basma mare” etc.

Temă

Identificați particularitățile moldovenești din textele date:

- Punim apă la h'ert^u. După șe h'erbⁱ, punim lîna în găletar^u, turnăm apa h'artă pⁱsti lîna pînă sâ cuprindi lîna.
- La Anu Nou sau la Bobotează să dușa fata la fîntînă la n'ezu nopțⁱ cu o lumînari și o aprindea, o lik'a-m^u fundu găl^eșⁱ și dădea îșet^u cu cîrligu cari țⁱni găleata pân dⁱasupra apⁱ.
- După șⁱ gătim di tors, î^l spălăm. Î^l mujem sⁱ-l țⁱnim două d^fili mujet î^l apă. Șⁱ dup-așe^le șernim șⁱnușă pⁱ sⁱtă. Șⁱ șⁱnușă o opărim cu apă șartă și tortu-l mujem î^l șⁱnușă s^e opărită.
- Ie av^e două vaș și să n'era uamini di vașili iⁱ că dădⁱe ũ șubăraș di lapti. Șⁱ așa dila o vr^emi stîrk'isă vașili, nu mai dădⁱe lapti.
- Discîntă diⁿ gură, cu răst^eu de la jug. Î^l punⁱ su cap, î^l z^lisad^fă p-așela care-a și a iⁱ.
- Cînd prindi apa a șerbⁱ, atûș turnăm apa așeⁱ șerbinti pi lîna pînă o cuprindi așa.
- Șⁱ vini balauru, zmă^u la fîntînă sâ ieⁱ apă; l-o vădfut pi Ivan dorn'ind și iacâ o găsât și scrișoarea lîngă Ivan. Șⁱ s-o n'arat zmă^u.
- În timp^u-aⁱsta strigă:
- Sâ vâ h'ri di g'ini, sâ trăiⁱ. Cum aț ajûs de-az botezat, s-ajûz^liț și la cununⁱ.

- Șerb'em ũ_lapti, și ʰunu nișert. Ș-apu luuăm di pi_ -o ȳalâ o liacâ di smîntînâ. Ș-apu-l turnăm la ũ_loc și punjem și smîntîna și-l mesticăm g'ini, g'ini. Așala lapti acru.
- Pî-la șasă săptămînⁱ nu-l lasă sîngur pi copk'il în_casă. Nu-i g'ini, că dacă-l fⁱeș sîngur, să pui șeva lîngă jⁱel, mătura orⁱ cliștîli.
- Fășé7 cununⁱ di sk'iși sau uŋ_colac. Lj-adușa acasă. Stăția în_cuî pînă primăvara. Pi urmâ-l luua ș-ăl bătié7. Scutura grăuunțâli și li punié7 ȳ_sămînta di sãmănat.
- Mⁱerz↓é7 Ivan pi drum; și s-o dus la o fîntînâ sâ bⁱeⁱ apâ. Doușpridfăși muști jera acolo pi colan și jⁱel o pălit cu mîna și li-o ușis pi tăti.
- Dacă-j fatâ, ȳ_puni-o furcâ-m_mînâ, sâ șii harnicâ la tors. ȳ_puni-o floa*ri, sâ șii dragalașâ la flăcⁱăi.
- Mai fac cîti-o vⁱrajâ ȳspri Anu Nou. Pun așa doușpriși c^uoj di șapâ pi fⁱerjestrâ și pun în toată coaja cîti-uŋ_k'ic di sari.
- Dacă prin df puji uni arișua*iși și j-încuijem undiva, pi jⁱe o lăsăm libirâ, slobodâ, pi-afară, sâ vorb^ești c-ar aduși jarba șerulu și discuji.

SUBDIALECTUL MUNTENESC

Se vorbește în partea de sud a României, în Muntenia (județele Ilfov, Argeș, Dâmbovița, Prahova, Ialomița, Călărași, Teleorman, Olt, în jumătatea sudică a județului Buzău, în jumătatea sudică a județului Brăila), în sudul Dobrogei (județul Constanța, sudul județului Tulcea), în Oltenia (județele Dolj, Vâlcea, estul județelor Mehedinți și Gorj), în sudul Transilvaniei (județul Brașov, sudul județului Sibiu).

Subdialectul muntenesc are 3 arii:

- muntenească propriu-zisă
- dobrogeană

- oltenească.

Trăsături tipologice

Fonetica

Vocalismul

- Păstrarea africatelor *ĉ*, *ĝ*.
- Realizarea diftongului *âi* în cuvintele *câine*, *pâine*, *mâine*, *mâini*.
- Păstrarea lui *e* și *ea* după labiale: *merg*, *să meargă*.
- În aria muntenească propriu-zisă, dacă într-un cuvânt sunt doi *e*, se produce întâi o disimilare, apoi o asimilare: *casele* > *casile* > *casili*.
- În aria muntenească *s*, *z*, și *ț* nu sunt dure, vocalele anterioare ce urmează rămân ca atare; *ș*, *j* și *r* sunt palatalizate:

ușă > *uș'e*, *păpușă* > *păpuș'e*, *coajă* > *cuj'e*, *țigară* > *țigar'e*.

- În aria oltenească, *s*, *z*, *ș*, *j* și *ț* sunt dure obligând vocalele anterioare să treacă în seria centrală, iar diftongul *ea* să se monoftongheze la *a*:

săcure, *sîngur*, *sară*; *zîc*, *zăr*, *zeamă*, *țapă*, *țiu*, *țăpuș*; *jîr*.

- În Muntenia, după *d* sau *p* (din prepoziții sau prefixe) vocalele anterioare devin centrale: *dă*, *dăcîț*, *dăstupat*, *dîntre*, *dășchid*, *dăspart*; *pă*.
- În Oltenia se produce anticiparea elementului palatal de la *k*: *uoik'*, *raik'iu*, *straik'ină*.
- Existența unui *u* final ultrascurt: *om^u*, *pom^u*.

Consonantismul

- Consoanele *s*, *z*, *ș*, *j* și *ț* au caracter dur în Oltenia, în Muntenia *ș*, *j* și *r* se pronunță muiat.
- În partea de nord-est și în estul Munteniei labialele se palatalizează; fenomenul se află în fază inițială:

$p + e, i, \underset{\sim}{i} > ph \underset{\sim}{y}$ *piele* > *ph'yele*

$b + e, i, \underset{\sim}{i} > bh \underset{\sim}{y}$ *bine* > *bh'yne*

$f + e, i, \underset{\sim}{i} > fh \underset{\sim}{y}$ *fier* > *fh'yer*

$v + e, i, \underset{\sim}{i} > vy$ *vin* > *vyn*

$m + e, i, \underset{\sim}{i} > my$ *miere* > *myere*

- În partea de sud a Olteniei, *f* și *v* cunosc o palatalizare specifică:

$f + e, i, \underset{\sim}{i} > fk' / sk'$ *fier* > *fk'er / sk'er*

$v + e, i, \underset{\sim}{i} > vg' / zg'$ *vierme* > *vg'erme / zg'erme*

● În poziție inițială, *h* este rostit slab (*aină* „haină”, *uof* „hoț”). În alte situații apare acolo unde nu există: *haripă*, *halea*.

Morfosintaxa

● Articolul posesiv genitival este variabil.

● În succesiunea a două verbe, al doilea este la conjunctiv.

● Auxiliarul perfectului compus este *a* la persoana a 3-a și *au* la persoana a 6-a.

● Conjunctivul verbelor *a da*, *a sta*, *a bea*, *a lua*, *a vrea* este *să stea*, *să dea*, *să bea*, *să ia*, *să vrea*.

● Imperativul verbelor *a aduce* și *a veni* este *adu!* și *vino!*

● Preferința pentru vocativul în *-o*: *Leano!*, *Anico!*

● În Oltenia, substantivele feminine terminate în *-ă* tind să-și formeze un plural în *-i* pentru a evita omonimia morfologică determinată de caracterul dur al consoanelor *s*, *z*, *ș*, *j*, *ț*, *df*:

casă – *case* > *casă* – *casă* > *casă* – *căși*

● Existența unei alternanțe vocalice suplimentare *a / ă* ca marcă a pluralului:

● Articolul demonstrativ are formele:

-ăl, a, ai, ale (în Muntenia)

- al, a, ai ale (în Oltenia).

● Existența unui pronume de politețe mediu *tale*, *tălică*.

● În Oltenia, adjectivul demonstrativ are o singură formă (de masculin) pentru plural: *băieții* *ăștea*, *fetele* *ăștea*, *drumurile* *ăștea*.

● Tendința de a trece verbele de conjugarea a II-a la conjugarea a III-a și invers: *a cade*, *a place*, *a scade*, *a vede*; *a cusea*, *a țesea*.

● La imperfect, la persoana a 6-a, în Muntenia se folosesc forme fără desinența *-u*, în vreme ce, în Oltenia, au această desinență.

● Absența lui *-ră* de la formele de plural ale mai mult ca perfectului: *cîntasem*, *cîntaseși*, *cîntase*.

● În graiurile muntenești *-ră* apare la perfectul compus: *am cântatără*, *am făcutără*.

● În graiurile muntenești, la indicativ prezent, conjunctiv prezent și la gerunziu, apar forme iotacizate:

(*eu*) *cei*, *spui*, *să spui*, *fiu*, *viu*, *să viu*, *ceind*, *fiind*, *viind*.

● În graiurile oltenești, perfectul simplu este folosit frecvent, la toate persoanele și are valoare aspectuală (se referă la o acțiune trecută, terminată de curând); persoana a 2-a are desinența *-i* (*fuseseseși* > *fusesei*, *puseseseși* > *pusesei*).

- În Oltenia, verbele de conjugarea a IV-a care se conjugă cu sufixul *-esc* la persoanele 1, 2, 3, 6 la indicativ prezent și conjunctiv prezent apar fără sufix: *amoarte, se pérpele, să jéluie, ciugoale, jumoale*.

- Graiurile oltenești au un sistem ternar la adverbele demonstrative: *aici* (aproape de mine), *aici* (aproape de tine), *acolo*.

- Adverbele demonstrative sunt întărite de particula *-șa*: *(a)icișa, (a)coloșa, coleașa*.

- Absența dublei negații în graiurile oltenești:

Are decât un copil.

Am mâncat decât un covrig.

- În graiurile oltenești, sufixul *-ete* este extrem de productiv, formând atât substantive comune, cât proprii, nume de familie:

brabete, ochete, lăntete, făcălete, vârfete; Purcărete, Ciuculete, Ionete.

- Tendința de prefixare a verbelor cu *în-/îm-*: *îngăuri, împlimba, împarfuma*.

Lexic

drugă „știulete”, *păpușă* „scul de arnici”, *clupsă* „cursă de șoareci”, *tron* „sicriu”, *sacsie* „ghiveci de flori”, *cotoi* „picior de pasăre (prăjit)”, *căță* „bibilică”, *șoșoi* „iepure de câmp”, *dul* „umflătură”, *a se șoimăni* „a se betegi”, *a gherăni* „a zgăria”, *bubat* „pojar”, *cioacă* „un fel de zăvor”, „cârlig de rufe”, *a chiti* „a așeza lucrurile”, *chită* „mănunchi”.

Temă

Identificați particularitățile muntenești și oltenești din textele date:

- *Îi* aduce la trej zîle, la ursătuori, fașii și scutec, și k'tiie și trei azme de pîine: *îi* pune ursătuorile.. *Îi* pune pe masă la trej zîle sara. Dimineța să duce și le-aridică. Ia masa de-acolô și pâinea o-mpărțăște pe la copii.

- Fomeja façe colac vinerea și sîmbăta. Să duce cu jel la biserică și-l cetește popa. Și-l taje jumătate. Și ia fomeja jumătate șă popa jumătate. Și pe urmă țîrcomnicu ia coliva și vin și uauă.

• Cî le auzi să nu miștⁱ neam, așa să stai, nișⁱ să nu vorbeștⁱ, c-așa-l încremenește Dumnezeu. Un cōban a auzit fluierînd dîⁱ fluier, și iel așa a-ncremenit cu mîna pã fluier.

• Să duce părinți copilului la moa*șă cu copilu. Duc plocon: pîine, v^yin, carne, țuică. Și moa*șă îi pune un c^uovrig în cap și-l saltă-sus, îl dă dă grinda casî și zîce:

-Să trăiască nepotu și părinți!